

גל הפיגועים כתופעת רשת - האם "אינתיפאדת הבודדים" דענה כשם שהתפרצה?

סא"ל ר, עד לאחרונה מפקד יחידת "חצב" באמ"ן

כאשר התפרץ גל פיגועי היחידים באוקטובר 2015 עמד ברקע מסע הסתה סביב שמועה שהופצה ככל הנראה על ידי התנועה האסלאמית על כוונת ישראל לחלק את מתחם הר הבית בין יהודים למוסלמים.¹⁶³ שמועה זו הביאה ליצירת שיח ענף ויצירתי בקרב הפלסטינים ברשתות החברתיות, שכלל יצירת תגיות, "ממים" וסרטונים אשר זכו לשיתופים רבים. חלק ניכר ממבצעי הפיגועים הראשונים העלו לדפי הפייסבוק שלהם את תוצרי הרשת הללו, שינו את תמונת הפרופיל שלהם לתמונת הר הבית ואף כתבו פוסטים המנמקים את פעולתם בצורך להילחם על הר הבית ולהגן עליו מפני מזימות הכיבוש.

בהמשך, נמצאה הסדרה לסוגיית הר הבית בדמות הסכמה משולשת עם ירדן והווקף על התקנת מצלמות במתחם הר הבית, והשיח בנושא דעך. יחד עם זאת, גל פיגועי היחידים נמשך. מבצעי הפיגועים באותה עת, חלקם צעירים מאוד, בני 13–20, ורובם סביב הגיל הממוצע 18, הפכו לאייקונים, גיבורי תרבות. הדיל אלהשלמון (הרוגה מניסיון דקירה בחברון), מהנדס חלבי (המפגע משער האריות) ואפילו נשאת מלחם (מבצע הפיגוע בדיזנגוף) הפכו לדמויות פופולריות ומוכרות לכול. **חוקרי מדיה חברתית פלסטינית הבחינו כי החל מסוף שנת 2015, נושא השיח העיקרי ברשת פייסבוק, והמחולל העיקרי של גל הטרור, היה השיח על אודות הפיגועים ומבצעייהם עצמם.**¹⁶⁴

גופים שונים שחקרו את מאפייני הפיגועים מצאו בהם מוטיבים של חיקוי והעתקה, וכך נוצרו "תתי-גלים" של פיגועים – "גל הילדים", "גל הזוגות" וכן הלאה.¹⁶⁵ רבים מהמפגעים שנתפסו בחיים או שהשאירו בדף הפייסבוק שלהם עדות למניעיהם, טענו כי עשו זאת לאור המופת שהציבו בפניהם מבצעי פיגועים קודמים, חלקם קרובי משפחה ומכרים. ארגוני הטרור ברצועת עזה, ובמידה פחותה ארגון פתח, עשו מאמץ ניכר, מגובה בהשקעת משאבים, ללבות את גל הפיגועים ולהכתירו כאינתיפאדה שלישית – "אינתיפאדת אל-קודס". אולם הדפים העוסקים ב"אינתיפאדה השלישית" לא זכו לפופולריות רבה מדי. לעומתם, דפים חדשותיים שדיווחו בהרחבה על הפיגועים זינקו בפופולריות. יתרה מכך, ניתוחים שנעשו לפרופילי פייסבוק של מפגעים, וכן שיחות שנערכו בבתי הכלא עם מפגעים שנתפסו ונכלאו, הראו שלרוב המוחלט של

163 למשל בריאיון של סגן ראש התנא"ס בישראל, שיח' כמאל אל-ח'טיב לעיתון "פלסטין". 11.9.2015.

164 "בלי פייסבוק האינתיפאדה הזאת הייתה נעצרת אחרי חודש", ריאיון עם שמרית מאיר, The Marker, 14.3.2016.

165 הרשתות החברתיות כמקור השראה וחיקוי למבצעי הפיגועים – דוח מרכז המידע למוז'עין וטרור ע"ש מאיר עמית, 22.3.2016.

המפגעים אין כל שיוך אידאולוגי ארגוני, ורובם אף הביעו זלזול וסלידה מהארגונים השונים, וטענו שלא הושפעו מקריאותיהם אלא מהאירועים עצמם ומהבנתם את תפקידו של הנוער הפלסטיני למול "אכזריות הכיבוש".

תופעת רשת

מכל האמור לעיל ניתן לאפיין את תופעת פיגועי היחידים הפלסטיניים **כתופעת רשת**, שם אחר לתופעה וירלית המועצמת על ידי המדיה חברתית. למונח תופעה וירלית הגדרות שונות, אולם יש כמה כללי יסוד הקושרים בין כולן. כללי יסוד אלה הופיעו בספרו של העיתונאי הקנדי מלקולם גלדוול "נקודת המפנה" משנת 2001, שהגדיר מהי תופעה וירלית עוד לפני התפשטותה של רשת פייסבוק.⁶⁶ גלדוול חקר תופעות אופנה כמו הצלחת נעלי "האש פאפיז" בראשית שנות ה-80, תופעות חברתיות כמו עליית גלי הפשע בניו יורק ודעיכתם והצלחת תכניות טלוויזיה כ"רחוב סומסום". הוא זיהה שלושה מרכיבים הקושרים תופעות אלה: יכולת גבוהה של קבוצה קטנה של אנשים להשפיע על אוכלוסייה רחבה, "דביקות" המסר – היותו מסר אטרקטיבי שקל לזכור ולשתף הלאה, והקשר תומך – תנאים ונסיבות שמאפשרים את התפתחות המגפה.

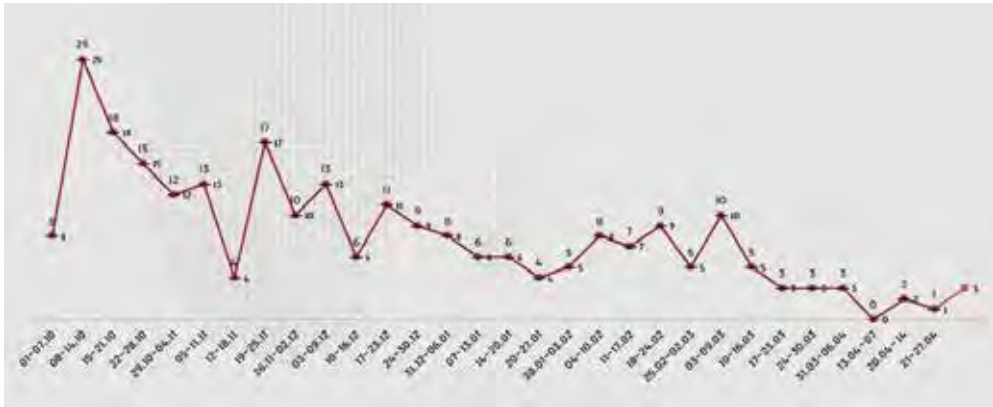
ניתוח של תופעת פיגועי היחידים ברשת מצביע על המאפיינים האלה:

1. **קישוריות ויכולת הפצת המסר** - רשת הפייסבוק הפלסטינית, ואחוז החדירה הגבוה שלה, אפשרו התפתחות של תופעת רשת בקלות רבה. נוכחותן של תת-קהילות בתוך הרשת, המבוססות על שיוך חמולתי וגאוגרפי, העצימה את היכולת לייצר מסרים וירליים. כל הנתונים מצביעים על התאמה גבוהה ביותר בין רמת השיח על אודות הפיגועים במדיה חברתית למספר הפיגועים.
2. **דביקות המסר** – יפי התואר של מהנד אלחלבי, תומתה וגורלה האכזר של הדיל אלהשלמון, סרטוני מצלמות האבטחה המהפנטים – כל אלה יצרו תוכני רשת "דביקים", "ממים" שנחרתים בתודעה ומושכים הקלקות.
3. **ההקשר התומך** – ההסתה המתמשכת נגד ישראל, הקיפאון בתהליך המדיני, הכאוס במזרח התיכון, אבדן האמון במוסדות ובארגונים הממסדיים, ואולי אף משבר בין-דורי והתרופפות הסמכות ההורית, כל אלה צוינו על ידי חוקרים שונים כהסברים תאורטיים לתופעת המפגעים הבודדים (והצעירים). כולם יכולים להוות הקשר תומך, תנאים בתוכם יכולה להתפתח התופעה הווירלית בקלות.

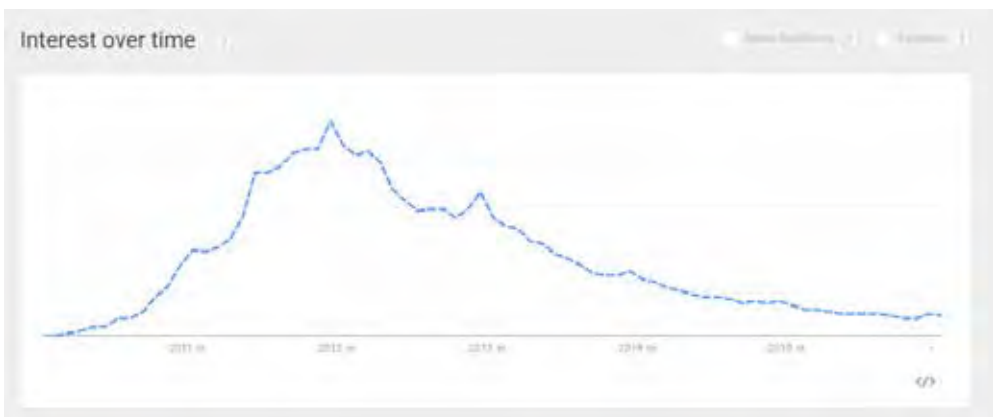
קיימים מאפיינים נוספים לתופעות וירליות שניתן לזהותם גם בתופעת פיגועי היחידים:

1. **קושי בחיזוי** - קשה מאוד לחזות מראש מה יהפוך לוירלי. כך, למשל, אף אחד לא ידע לחזות שמשחק לטלפון הנייד בשם "Angry Birds" שפותח על ידי חברה פינית אלמונית יהפוך ללהיט, ואפילו החברה עצמה לא הצליחה לחזור על ההצלחה. קמפיינים בהשקעות עתק עלו בתוהו בניסיון לייצר וירליות באופן "מהונדס", ואילו תכנים אחרים הפכו להצלחה מסחררת ללא כל השקעה. בהקשר הפלסטיני, אירוע "החייל היורה" בחברון, אשר עורר

תרשים 19 - היקף ניסיונות הפיגוע הקטלניים בחלוקה שבועית מאוקטובר 2015 עד ראשית מאי 2016

תרשים 20 - כמות החיפושים במנוע החיפוש Google על המונח Angry Birds בשנים 2010-2016

חשש רב כי יהפוך לאירוע מתסיס בסדר גודל של הפגיעה במחמד אל-דורה בראשית האינתיפאדה השנייה, עורר הדים מועטים בלבד, ומעטים ברחוב הפלסטיני זוכרים את שמו של עבד אל-פתאח אל-שריף, המחבל שנורה בראשו.

2. **לכל תופעה וירלית יש מחזור חיים, שאת תחילתו וסופו גם כן כמעט בלתי אפשרי לחזות.** הנתונים המצביעים על ירידה ברמת הפיגועים בשבועות האחרונים מובהקים וברורים, ועם זאת, גורמי ההערכה והמחקר מתקשים להצביע על גורם או שורת גורמים העומדים באופן מובהק מאחורי הדעיכה הזו. מאפיין זה חוזר על עצמו בתופעות וירליות

רבות, שלפתע דועכות, ואין לכך כל הסבר רציונלי מלבד "זה נמאס כבר". יצוין בהקשר זה כי הסימן המקדים לירידה בכמות הפיגועים היה עלייה בגיל הממוצע של המפגעים בשבועות שקדמו לכך מגיל 19-18 לגיל 25-30 ואף למעלה מכך. כלומר, הצעירים ביותר (ואולי אלה הנוטים לאמץ אופנה חדשה במהירות, אך גם להשתעמם בקלות רבה יותר), החלו את מגמת הנטישה של "אופנת פיגועי הדקירה".

גורמים שונים ייחסו את הדעיכה בפיגועים לסיבות ולמהלכים שונים בתכלית. יש שייחסו אותה לטיפול הנחוש והאפקטיבי של כוחות הביטחון במפגעים, אחרים לפעילות מנגנוני הביטחון של הרש"פ, חלק טענו שהיא תוצאת הפעילות המונעת של צה"ל במרכזי הערים, לצד המעקב ההדוק של גופי המודיעין אחרי הרשתות החברתיות והפרסום שניתן לו, ויש שייחסו אותה פשוט לשחיקת מאגר המפגעים הפוטנציאליים. איני יודע איזו מהסיבות הללו, אם בכלל, תרמה באופן קריטי לדעיכתו של הטרור, ולא נראה לי שיש לכך תשובה אמפירית.

אני טוען כי התבוננות על גל פיגועי היחידים כעל תופעת רשת, לפי שעה, מסבירה את התפרצותו ודעיכתו טוב יותר מכל הסבר מסוג סיבה ותוצאה. הבנת גל הפיגועים כתופעת רשת הביאה אותי כבר באפריל 2016 להעריך בביטחון יחסי שגל פיגועי הדקירה של יחידים כתופעה נרחבת בא לקצו.

לקחים מעשיים לאיש המודיעין - האוסף והמעריך

מסקנתי מההתמודדות עם תופעת גל פיגועי היחידים היא, שניתוח כמותי על ציר הזמן של מידע נרחב יכול לספק למעריך המודיעיני כלי חשוב נוסף בניסיון להבין תופעות חברתיות וכלכליות "רכות", במיוחד תופעות שקשה לנתחן בכלים אמפיריים ולוגיים מופשטים. חשוב שלא להתייחס למדיה החברתית רק כאל איום ופלטפורמה להתפשטות הסתה ותופעות וירליות מסוכנות, אלא גם כהזדמנות לאסוף מידע מהמרחב הציבורי בהיקפים שמאפשרים ניתוח כמותי אפקטיבי ומלמד. הדבר מחייב הן השקעה באיסוף וביכולות ניתוח ואגירת מידע מהמרחב הציבורי, והן פיתוח מתודולוגיה מחקרית מתאימה, שתוסיף כלי חשוב לסל הכלים של איש המודיעין בעידן בו המדיה החברתית היא מרכיב מרכזי במציאות חיינו. ייתכן שהבנה יותר טובה של תופעות רשתיות שליליות תאפשר למערכת הביטחון לזהותן מוקדם יותר ולמצוא פתרונות להשפעה עליהן, לפני שהן דועכות באופן טבעי. אתגר זה מעסיק היום למעשה

ניתוח כמותי על ציר הזמן של מידע נרחב יכול לספק למעריך המודיעיני כלי חשוב בניסיון להבין תופעות חברתיות וכלכליות "רכות", במיוחד תופעות שקשה לנתחן בכלים אמפיריים ולוגיים מופשטים

את העולם כולו בתחומים רבים ושונים – מתחום השיווק ועד למלחמה בפשיעה, וחשוב להכיר ולעקוב אחר התפתחות המענים הטכנולוגיים והמתודולוגיים אליו.